

מלחמות הבלקן באספקלריית המדורים ההומוריסטיים של עיתונות יידיש בוורשה, 1913-1911

משה רוזנברג¹, דב-בער קוטלרמן²

תקציר

מאמר זה מוקדש למלחמות הבלקן (1913-1911) מפרספקטיבה מיוחדת במינה: ההתייחסות לנושא במדורים ההומוריסטיים בעיתוני היידיש המרכזיים בוורשה, ה**צינט ודער מאַמענט**, שהיו עיתוני היידיש הנפוצים ביותר בתקופה זו באימפריה הרוסית. הפרספקטיבה הלא-שגרתית הזו נבחרה לא באקראי: הגם שעיתוני היידיש הסתמכו לרוב על הידיעות בכלי התקשורת הכלליים, דווקא הטיפול בהן בכלים ההומוריסטיים מאפשר לבדוד ולנתח את הראיה הייחודית האופיינית לרוח יהדות פולין ורוסיה שמסתתרת מאחורי הדיווחים היבשים מחזיתות המלחמות הללו.

בהתייחסויות ההומוריסטיות שנבדקו ניתן להבחין בדפוסים הבאים: הבלטת הפן היהודי באירועים, עמדה הומניסטית ברורה, העדר תמיכה אוטומטית באינטרסים של מדינת האם (האימפריה הרוסית), חוסר אמון בהתנהלות מדינות אירופה וביכולתן להשיג שלום, הזדהות עם סבל יהודי השטחים בהם התנהלה הלחימה בפרט ועם והצער המלווה את המלחמה בכלל.

מילות מפתח: עיתונות יידיש, הומור יהודי, מלחמות הבלקן, רוסיה הצארית, האימפריה העות'מנית

הקדמה

למלחמות הבלקן, דהיינו סדרת המלחמות של איטליה ומדינות הליגה הבלקנית נגד האימפריה העות'מאנית המתפוררת בשנים 1913-1911, הוקדשו מחקרים רבים, בעיקר ע"י היסטוריונים צבאיים,¹ הן כפעולות לחימה לוקאליות באגן הים התיכון ושלוחותיו והן כמבשרות מערכה גדולה יותר שהיא מלחמת העולם הראשונה. המאמר הזה פותח פרספקטיבה מיוחדת במינה: ההתייחסות לנושא בעיתוני היידיש באימפריה הרוסית ובעיקר במדורים ההומוריסטיים שלהם. הפרספקטיבה הלא-שגרתית הזו נבחרה לא באקראי: הגם שעיתוני היידיש הסתמכו לרוב על הידיעות בכלי התקשורת הכלליים, דווקא הטיפול בהם בכלים ההומוריסטיים מאפשר לבדוד ולנתח את הראיה הייחודית האופיינית לרוח יהדות פולין ורוסיה שמסתתרת מאחורי דיווחים יבשים מאזורי הלחימה.

לצורך ההתמצאות הבסיסית באירועים ההם נסקור בקצרה את השתלשלות העניינים. ב-29 בספטמבר 1911 פרצה מלחמת איטליה-תורכיה שהתרחשה ברובה בצפון אפריקה, בטרופוליטניה וקירנאיקה (Tripolitania & Cyrenaica), אך במהרה התגלגלה לצפון-מזרח הים התיכון עם הכיבוש האיטלקי של האיים הדודקאנסיים (Dodecanese islands: Rhodes, Kos, etc.) מידי העות'מאנים. המערכה הזו אמנם הסתיימה ב-18 באוקטובר 1912 עם חתימת הסכם אושי בלואן,² אך היא ערערה את מעמדה של האימפריה העות'מאנית וגררה אחריה, עוד לפני חתימת ההסכם הנ"ל, את המתחות במיצרי הדרדנלים והבוספורוס והדרדרה למלחמת הבלקן

¹ משה רוזנברג, תלמיד תואר שלישי, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן (בהנחיית פרופ' דב-בער קוטלרמן). moshe_rosenberg1@walla.com

² פרופ' דב-בער קוטלרמן, פרופ' מן המניין, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן. Ber.Kotlerman@biu.ac.il

הראשונה.³ ב-8 באוקטובר 1912 הכריזה מונטנגרו מלחמה על תורכיה, ושלוש בנות בריתה לליגה הבלקנית – בולגריה, סרביה ויוון⁴ הכריזו מלחמה ב-17 באוקטובר. במהלך אותה המלחמה גברו כוחות הליגה הבלקנית על הכוחות העות'מאניים וכבשו כמעט את כל הטריטוריות שלה באירופה. המלחמה הזו באה לקיצה ב-30 במאי 1913 עם חתימת הסכמי לונדון.⁵ ואילו בולגריה, אשר חשה מקופחת מחלוקת השטחים כפי שהסתמן בהסכמי לונדון, נאלצה לחתום על הסכם השלום, אך לא התכוונה לקיימו. ב-16 ביוני תקף צבא בולגריה את צבאות בנות בריתה במקדוניה מבלי לאבטח את אגפיו, במה שקרוי מלחמת הבלקן השנייה. כשל צבאי זה איפשר לצבאות רומניה והעות'מאנים לפלוש בעורפה. תוך חודש ימים הביסו צבאות סרביה ויוון את הצבא הבולגרי, כך שהוא נאלץ לבקש הפסקת אש מיידית. במסגרת ועידת בוקרשט נחתם הסכם ב-10 באוגוסט 1913 בו אבדה בולגריה את רוב הטריטוריות שכבשה במלחמה הקודמת. מוכה ומובסת עם 55,000 חיילים שנפלו בשתי המלחמות פנתה בולגריה לשיקום הריסותיה. ברשות העות'מאנים, אשר שלטו לפני כן על טריטוריות רבות באירופה, נותרה באירופה רק פיסת קרקע בחלקה של תראקיה המזרחית. בנוסף, הופיעה על מפת אירופה אלבניה כמדינה עצמאית.⁶

לצורך בחינת הכתיבה ההומוריסטית ביידיש בהתייחס למלחמות הבלקן פנינו למדורים ההומוריסטיים של שני עיתוני היידיש הנפוצים ביותר בתקופה זו באימפריה הרוסית: **הצנט** (היום) ו**דער מאַמענט** (הרגע).⁷ שני העיתונים נוסדו בוורשה ב-1908 ו-1910 בהתאם והיו בשיא הפופולריות שלהם בשנות המלחמות הנדונות. בעיתון **הצנט** הודפס בין השנים 1910-1914 מדור הומוריסטי בשם "טעגלעכע גלצכוערטלעך" ("חידודי לשון יומיים"). היה זה טור קטן של בדיחות שנשלחו ברובן על ידי הקוראים (שהמוצלחים מביניהם אף קיבלו פרס כספי לא מבוטל של 3 רובל) וכן שובצו בו אימרות וביטויים הומוריסטיים, שחלקם הגדול הגיב לארועי העת ההיא וחלקם הקטן יותר להומור לשם בידור. הטור נערך ע"י שמואל יעקב יצקאן,⁸ אחד העורכים והמו"לים של **הצנט**, והוא זה שמיין והחליט מי מהבדיחות ואמרות השפר יודפסו במדור. מלבד ניסיונו של יצקאן בעיתונות היהודית ברוסיה הצארית באופן כללי, ערך יצקאן בשנת 1906 בוורשה שבועון הומוריסטי מאוייר ביידיש, **די בין** (הדבורה), שהתייחס בהומור גם לחדשות האקטואליה ובכך שימש במידה מסוימת מודל למדור הנ"ל ב**הצנט**.

ואילו בעיתון **דער מאַמענט** הודפס באותן השנים מדור הומוריסטי מורכב יותר, שהכיל חומרים הומוריסטיים כמו פליטונים, שירים, בדיחות, פרודיות על שירים ופרוזה, מודעות הומוריסטיות, חידודי לשון, חידות ואף קריקטורות. בשנה הראשונה נקרא המדור "דער האָן" ("התרגול") שנערך על ידי א. אלמי (פסידונים של אליהו-חיים שפס)⁹ החל מה-18 בנובמבר 1910 עד ה-6 באוקטובר 1911. ב-20 באוקטובר 1911 שונה שמו של המדור ל"דער קרומוער שפיגעל" ("המראה העקומה") ולעורך המדור מונה דער טונקעלער (פסידונים של יוסף טונקל)¹⁰ שנשאר בתפקיד עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה בקיץ 1914. הן אלמי והן דער טונקעלער היו בעלי אמביציות ספרותיות, מה שהקנה למדור מעמד מכובד שחרג הרבה מעבר לחידודי לשון מבדרים.

את ההתייחסויות ההומוריסטיות במדורים הנ"ל חילקנו לתת-הנושאים הבאים:

א. הבלטת הפן היהודי באירועים; ב. עמדה הומניסטית ברורה; ג. העדר תמיכה אוטומטית באינטרסים של מדינת האם, האימפריה הרוסית; ד. חוסר אמון בהתנהלות המעצמות באירופה וביכולתן להשיג שלום; ה. הזדהות עם הסבל והצער המלווים את המלחמה באופן כללי ובפרט עם יהודי השטחים שבהם התנהלה הלחימה; ו. מבט יהודי ספציפי על מניעי המדינות הנלחמות במלחמות הבלקן.

להלן נדון בכל הנושאים הללו תוך כדי שמירה על הרצף הכרונולוגי שתואר לעיל.

א. הבלטת הפן היהודי

הסכסוך בין איטליה לתורכיה שפרץ בסתיו 1911 לא היה יכול שלא למשוך את תשומת הלב של החברה הרוסית על רבדיה וסיעותיה שמיד תפסו עמדות וצד כזה או אחר. על רקע זה היה זה אך טבעי שעורך המדור ההומוריסטי "דער קרומער שפיגעל" בדער מאַמענט, דער טונקעלער, יפתח את ההצגה המבודחת של העמדות הנ"ל דווקא ברטוריקה האנטישמית הטיפוסית של כתב העיתון הרוסי הקונסרבטיבי **נובויה ורמיה** (Novoye Vremia), זמן חדש), מיכאיל מנשיקוב (1859-1918): "כמובן, מי שאשם בזה [בהתפרצות המלחמה] הוא היהודי ורק היהודי". מנשיקוב היה ידוע כאידיאלוג הלאומנות הרוסית ומייסד המפלגה הקונסרבטיבית-ליברלית "הברית הלאומית הכל-רוסית" ואזכרו בקונטקסט המלחמה החדשה נועד להדגיש את העמדות האנטישמיות של "חבורת מנשיקוב" הנוטה להטיל על היהודים אשמה בכל דבר שמתרחש בבית ובחוץ. לא בכדי אומר "היהודי" בהמשך הסקיצה של דער טונקעלער בנימה עצובה ובמעין השלמה עם הסטיגמה שנדבקה אליו: "אולי יהיה העולם עסוק במלחמה ויניח לי קצת ואולי יעשו אותי אשם גם בזה".¹¹

גם במדור ההומוריסטי של ה**פנט**, "טעגליכע גלצכווערטלעך", חיפשו את הפן היהודי בעימות שהיה עדיין רחוק מהבעיה היהודית. בפרוץ מלחמת איטליה-תורכיה פורסמה במדור סדרת בדיחות ספציפיות, "בדיחות מלחמה" ("מלחמה-וויצען") מאת הקורא מ. ווייצבליט, שכללה גם את הדיאלוג הבא בין שני ציונים, תחת הכותרת "בגלל סיבות דיפלומטיות" ("צוליעב דיפלאמאטישע טעמים"):

<p>הציוני הראשון: אומרים שהצייר האיטלקי רפאל היה אומן גאוני...</p> <p>הציוני השני: שה, שקט... יש כאן בקרבת מקום מאפיה תורכית...¹²</p>	<p>1-טער ציוניסט: מען זאָגט, אז דער איטאליענישער מאהלער ראפאעל איז געווען א געניאלער קינסטלער...</p> <p>2-טער ציוניסט: שא, שטילער... דאָ באלד איז א טערקיש בעקער...</p>
--	---

לדיאלוג הקצר הזה אין שום קשר לדיפלומטיה, אלא לביקורת מרומזת על הגישה הניטרלית של התנועה הציונית למלחמת איטליה-תורכיה, במטרה לא להרגיז את השליטים העות'מאנים בארץ ישראל. ייתכן שעמדה זו המצדדת בתורכים דווקא, בניגוד לעמדתה החד-משמעית של רוסיה, נמצאת במידה מסוימת בבדיחה הבאה שפורסמה באותו המדור כשנה מאוחר יותר, עם פרוץ מלחמת הבלקן הראשונה, שבה הוצגה תורכיה דרך הפריזמה של היהודים הסובלים מפוגרומים:

<p>עם תורכיה יתרחש אותו תהליך כמו בעת פוגרום על יהודים: קודם יישלחו שקצים קטנים להתחיל ואחר כך באים אחריהם הגדולים ועושים סוף.¹³</p>	<p>מיט טערקז וועט א פנים פאָרקומען, ווי בעת א אידישען פאָגראָם: פריהער ווערען אונטערגעשיקט די קליינע שקצים מאכען אני אָנהויב, דערנאָך קומען שוין אונטער די גרויסע און מאכען א סוף.</p>
---	--

כמובן, שכל התקרבות המלחמה לאוכלוסיה היהודית באזורי הקרבות לא יכלה להשאיר את אחיהם במזרח אירופה אדישים. והנה באותו המדור ההומוריסטי בהענט מתפרסמת הבדיחה הצינית מטעם הקורא בשם קצנלסון שלא תולה תקוות בהסכמי השלום בכל הקשור למצב היהודים:

אויף דער פריעדענס-קאָנפּערענץ אין לאַנדאָן איז בעשלאַסען געוואָרען, אז די אידען, וואָס האָבען 'געוויינט' אין סאלאָניקי בעת די גריכען זענען אהין ארצן, וועלען ווייטער אויך וויינען...

בוועידת השלום בלונדון הוחלט, שהיהודים אשר בכו [הכוונה: התגוררו, בהיגוי דיאלקטי] בסלוניקי בזמן שהיוונים נכנסו לשם, ימשיכו לבכות.¹⁴

כלומר, נישול זכויותיהם של היהודים ישמר להם תחת כל שליט שיגיע, תחת משטר בולגרי, תורכי או יווני, למרבה האירוניה שבדבר. העוקץ כאן הוא במילה "געוויינט" שמובאת במירכאות: הכוונה לפועל "געוויינט", התגוררו, שמבוטא בדיאלקט הדרומי כ"געוויינט", כלומר בכו.

במלחמת הבלקן השתתפו 4,377 חיילים יהודים בצבא בולגריה; כמו כן בפעם הראשונה בהיסטוריה (הבולגרית) מונו חמישה רבנים לחמשת הגייסות הבולגריים בשדות הקרב. ועד הקהילות בבולגריה דאג לצרכיהם של משפחות החיילים מאחר והן נותרו ללא מפרנס. בימים הראשונים של מלחמת הבלקן הראשונה נרתמו יהודי רוסיה ובולגריה להקמת בית-חולים ובו תשעים מיטות, אשר פעל במשך כל ימי הלחימה. ועד הקהילות הבולגרי שיגר משלחת למרכז אירופה לבקש סיוע עבור הקהילות היהודיות בבולגריה ובערים אשר נכבשו בתראקיה, כגון אדריאנופול / אדירנה על 2,500 יהודיה. ארגוני הצדקה היהודיים באירופה שלחו סיוע כספי, מזון וביגוד ליהודי בולגריה.¹⁵

גם בצבאות אחרים השתתפו חיילים יהודיים. בצבא העות'מאני שרתו כמה עשרות חיילים יהודיים מארץ-ישראל וכן חיילים יהודים מאיסטנבול ומסלוניקי.¹⁶ על הדילמה הקשה בפניה עמדו היהודים שנלחמו במלחמות לא להם ואף כנגד בני דתם, כותב דער טונקעלער במדורו ההומוריסטי בדער מאַמענט:

– טאטע אין הימעל! האר פון דער גאנצער וועלט! דו האָסט מין פּאָלק געשיקט אין גלות, צווישען די אומות העולם – ווייסטו מסתמא וואָס דו טהוסט. דו ביזט גערעכט און דין משפט איז גערעכט! אָבער וואָס זענען דענע קינדער שולדיג אז די פעלקער אויפן באלקאן ווילען זיך ארומרייסען? אין אלע ארמעען זענען מיר פול. מיר שלאָגען זיך איינער מיט דעם אנדערען, א ברודער מיט א ברודער, פארוואָס? פארווען? זענען מיר אליין ניט אויף צרות? זענען מיר נאָך וועניג געשטראָפט געוואָרען? טאטע אין הימעל!

– אבינו שבשמים! אדון על כל העולם! אתה שלחת את עמי לגלות, בקרב אומות העולם – יודע אתה מן הסתם מה שאתה עושה. אתה צודק ומשפט צודק! אבל במה אשמים בניך שאומות הבלקן רוצות להתקוטט? בכל הצבאות אנו נמצאים. אנו נלחמים אחד בשני, אח כנגד אח, מדוע? למען מה? האם אין לנו לעצמנו צרות משלנו? האם נענשנו מעט מידי? אבינו שבשמים!¹⁷

תפילה דמיונית זו לבורא העולם מפי המלאך מיכאל המכונה השר של ישראל, מתארת תוך שימוש בנוסחאות מן הסידור, לא רק את עובדת אומללות היהודים בגולה שנאלצים להילחם במלחמה לא להם, אלא גם חוסר נאמנות מופגן כלפי המדינות "המארחות" שלא מייצגות בשאיפותיהן את האינטרס הלאומי היהודי.

ברוח דומה מביא בדער מאַמענט הקורא בשם שפיגלמן בפניה "שמועסען" ("דיבורים") בדיחה הלועגת לתבוסותיו של הצבא העות'מאני ומזכיר כבדרך אגב את השתתפות החיילים היהודים בצבאות מדינות ברית הבלקן:

– ווייסט פארוואָס די 4 מלוכות געווינען די מלחמה און דער טערק נישט? – פארוואָס? – ווייל ביי יעדען פון די 4 מלוכות געפינט זיך א יוד: בולגאריען, סערביען, גריכען, טשערנאָגאָריען, און צווישען 'טערקען' איז קיין יוד נישטאָ. – נו און ישמעאל הויבט זיך דאָך אָן מיט א יוד? – דערפאר האָט ער טאקי א וויסטען סוף ווייל ער הויבט אָן מיט א יוד.	– יודע אתה מדוע ארבע המלוכות מנצחות במלחמה והתורכים לא? – מדוע? – מפני שלכל אחת מארבע המלוכות יש יוד: בולגריה, סרביה, יוון, צ'רנוגוריה [מונטנגרו], ובין התורכים אין שום יוד [האות יו"ד או יהודי ביידיש]. – נו, אבל ישמעאל הרי מתחיל ביו"ד? – לכן יש לו לתורכי סוף מר מפני שהוא התחיל עם היוד [היהודי].¹⁸

הבדיחה מבוססת על משחק המילים לגבי המשמעות של האות יוד שפירושו ביידיש הוא האות יוד וגם יהודי. אכן, בשמות המלוכות השייכות לברית הבלקן ישנה האות יו"ד (בצורת כתיבתם בשפת היידיש), והרמז כאן לחיילים היהודיים בצבאות ארבע מדינות הברית הבלקנית. ואילו במילה "טערק" (תורכי ביידיש) לא מופיעה האות יו"ד. שואל השומע המתחכם תוך כדי רמז לאיסלאם, הדת הרשמית בתורכיה: הרי המילה ישמעאל מתחילה באות יו"ד, אולי דינה אמור להיות כדין המלוכות בהן ישנה האות יו"ד? עונה לו חברו כדרך הפלפול התלמודית: הישמעאלי מתחיל עם היוד, דהיינו הישמעאלי (התורכים המוסלמים) מתחיל להילחם עם היהודי ולכן הוא זוכה לסוף מר.

ב. עמדה הומניסטית ברורה

בסדרה הנ"ל "בדיחות מלחמה" שבהַינט מובאת התייחסות לאכזריות האיטלקים במהלך התקדמותם בלוב ובין השאר לטבח שביצע צבא איטליה באוכלוסיה האזרחית של טריפולי ב-24 באוקטובר 1911, כאשר נטבחו בדם קר אלפי נשים וילדים.¹⁹ הבדיחה תחת הכותרת "שיטה הומניטארית" ("הומאניטאריזם") פותחת בשאלת תם כביכול, אך אין זו בדיחה תמימה כלל וכלל אלא הומור שחור שמסתיר זעזוע עמוק ממה שקרה בטרפולי, הזדהות עם הקורבן ודחיית המלחמה באשר היא:

– איך הויב נישט אָן צו פערשטעהען די שיטה פון די איטאליענער אין טריפּאָליס: וואָס קעהר זיך אָן פּערשפּרייטען ציוויליזאציע מיט הרגנען קליינע קינדער?
– טאָ הומאניטארישע שיטה אזוינע: אויב עס איז שוין בעשערט מלחמה צו האלטען, זאָל האָטש וואָס וועניגער בלוט פּערגאָסען ווערען.

– אני לא מצליח להבין את שיטת האיטלקים בטרופולי: במה שייך ל"הפצת הציביליזציה" הרג הילדים הקטנים?
– כזאת היא השיטה ההומניטארית: אם כבר נגזר שתהיה מלחמה, שלפחות ישפך כמה שפחות דם.²⁰

וועד בדיחה מקברית המבקרת באופן דומה את הרג הילדים במלחמת הבלקן, הפעם בדער מאַמענט :

א זעלטענע מענשענפּרנצנדיכקייט זעהען מיר אין דער מלחמה אויף די באלקאנען: בכדי עס זאָל וועניגער בלוט פּערגאָסען ווערען געהרגט דאָרטען קליינע קינדער.
אהבת אדם נדירה רואים אנו במלחמת הבלקן: כדי שישפך כמה שפחות דם, הורגים שם ילדים קטנים.²¹

הקורא של הַינט שחתם בשם לינגערֶאוויטש (נראה שלפחות חלק ממכתבי הקוראים הם פרי המצאתם של חברי המערכת ולראייה השמות "המדברים", כגון שם זה שנגזר מלשון "לינגער" – שקרן) מתאר תמונה גרוטסקית של קרב אדריאנופול,²² המעצימה את זוועות המלחמה שלא הייתה מביישת את תמונות האיימה של הצייר הירונימוס בוש, ואף מזכירה את סיפורי הגוזמאות של הברון מינכהאוזן:

אין רעכטען ברען פון שלאכט בַּז אדריאנאָפּאָל איז מיר אין מיטען אויסגעגאנגען די טינט, נאָר צום גליק האָט מיר א גראנאטע אָבגעריסען דעם קאָפּ און איך האָב דערווייל געטונקט די פעדער אין משן בלוט. משן קאָפּ האָט זיך דערווייל אויפגעהויבען הונדערט מעטער הויך און האָט אויסגעקוקט די טערקישע פּאָזיציעס. דאָס גיעט מיר די געלעגענהייט צו שיקען אַיך די קארטע, וואָס איך לעג דאָ אַיך צו.

בשיא התלקחות הקרב ליד אדריאנופול נגמר לי הדיו, אך למזלי גדע את ראשי רימון, ואני בינתיים טבלתי את הנוצה בדמי. ראשי התרומם לגובה של מאה מטרים וכך התבוננתי במיקומם של התורכים. זה נתן לי את האפשרות לשלוח לכם את המפה שאני מצרף לכם בזה.²³

בהתקפת הצבא הבולגרי על העיר אדריאנופול תוכננה אסטרטגיית הקרב בעזרת מטוסים וצפלינים שצילמו את ביצורי העות'מאנים והפציצו אותם, מה שבסופו של דבר גרם לכניעתם. על כך, באמצעות "הראש המתרום", מרמזת התמונה הגרוטסקית הנ"ל שבאה לזעזע את הקורא. בקריקטורה שאייר דער טונקעלער נראה הקרב בין התורכים לבולגרים על תהפוכותיו, כאשר פעם ידם של התורכים על העליונה ופעם הבולגרים מנצחים. "יש לשובב את התמונה, כדי לקבל תמונה אחרת", נאמר בכותרת הקריקטורה.²⁴ המלחמה מצטיירת כאן כמעשה אבסורד ללא מנצחים של ממש.

בקריקטורה שהודפסה בדער מאָמענט בסתיו 1912 שכותרתה "א שווערער עקזאמען" (מבחן קשה) מהרהרת דמות תורכית על פתרון המשוואה הגאוגרפית: "בולגריה + סרביה + מונטנגרו + יוון = ". "אני חושש שהסיכום ייתן סכום איום", עונה התורכי לבוחן בדמות מלאך המוות.²⁵ החשש הוא כמובן ממספר ההרוגים העצום והנזק האדיר כתוצאה מהמלחמה שזה עתה הכריזו על תורכיה ארבע המדינות הנ"ל. ואכן, במלחמות הבלקן נהרגו יותר מ-200,000 בני אדם ומיליונים אבדו את בתיהם. מבחינת העות'מאנים, התוצאה הדרמטית ביותר של המלחמה (מלבד איבוד טריטוריות רבות) הייתה גל אדיר של מיליון וחצי פליטים מוסלמים חסרי כל, ששטף את אסיה הקטנה לכיוון איסטנבול.²⁶

ג. העדר תמיכה אוטומטית באינטרסים של מדינת האם, האימפריה הרוסית

הצעדים שנקטה תורכיה גרמו לסכסוך עם המדינות שנצרכו למעבר אוניותיהם במיצרי הדרדנלים והבוספורוס, כולל רוסיה. מאחר ומיצרים אלה שימשו מעבר יחיד לספינות הסוחר ולספינות המלחמה של רוסיה לים התיכון, הייתה להם חשיבות אסטרטגית וכלכלית רבה. כאשר החליטו מדינות הליגה הבלקנית (יוון, בולגריה, סרביה ומונטנגרו) לצאת למלחמה נגד תורכיה, הייתה זו רוסיה שדרבנה אותן, עקב שאיפתה לשליטה בדרדנלים, עוד במהלך המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20.²⁷

עם זאת, מחבר השיר המחורז והעוקצני "הדרדנלים" בדער מאָמענט לא מגלה הרבה אמפתיה לאינטרס הרוסי ואף עושה צחוק משר החוץ הרוסי סרגיי סזונוב (Sergey Sazonov, 1860-1927) שלמרות היותו פוליטיקאי ליברלי יחסית מוצג כלאומן מתנשא וגזען:

אין דער פריה, א זייגער אכט,	בבוקר, בשעה 8,
קנאלט דעם איטאליענער'ס שאַס, -	מרעימה יריית האיטלקי,-
די דארדאנעלען צוגעמאכט,	נסגרים הדרדנלים,
ווערן האסטיג אויפן שלאַס.	נעלים מיד על בריח.

נפן א זייגער ווערט שוין שטיל.
 עומדות להן אוניות סוחר לרוב;
 מלכות מאכען טאראראם:
 תן לנו לצאת לים!

וואגט דער טערק זיך ניט צו שטעלען,
 עפענט אויף די דארדאנעלען.
 ס'שווימען שיפען ווי געווען,
 ביז ארום זייגער צעהן.
 עלף א זייגער – אוי, א שאָס!
 וויעדער חאפט דער טערק דעם שלאָס,
 און פעהראקט די דארדאנעלען,
 אויס, פערשלאָסען אלע שוועלען.

צוועלף א זייגער שרצט סאזאָנאָוו:
 עי! דו, יארמולקע! דו זנב!
 גיב די שליסלען גיך! איך הייס!
 כימאך פון דיר באלד קרעפיל-פלייש!

און דער טערק איז צוהיצט,
 קלינגט מיט שליסלען, פיבערט, שוויצט,
 רינגעלט, עפענט און פערמאכט,
 אזוי כסדר, טאָג און נאכט.

ואילו פרודיה אחרת באותו עיתון **דער מאַמענט**, בסגנון הפירוש הידוע על פרשיות השבוע "צאינה וראינה" (המכונה במקרה הזה בשם הפרודי "דייטש-חומש"), מציגה את המאבק ארוך השנים של האימפריה הרוסית עם האימפריה העות'מאנית על מעבר חופשי של ספינות רוסיות בדודנלים. אמנם קטע זה מתייחס לאירועי מלחמת העולם הראשונה, אך הוא פונה אחורה בזמן לתחילת העימותים מסביב לנושא זה ומשווה את אורך המאבק על הדודנלים לאורך חייה של שרה אמנו:

ויהיו חיי שרה, שרה האָט געלעבט 127 יאָהר,
 די חכמים זאָגען, אז די באָבע שרה איז געווען
 די ערשטע וואָס האָט מודה געווען 'ואני זקנתי'
 און ווען זי איז געשטאַרבען האָט מען ריכטיג
 געוואוסט ווי אלט זי איז. דאָס איז ע"פ פשטות,
 ויהיו חיי שרה, שרה חיה 127 שנים, חכמים
 אומרים שהסתא שרה הייתה הראשונה
 שהודתה 'ואני זקנתי' וכשהיא מתה אזי ידעו את
 גילה המדויק. זה על פי הפשט, אך המפרשים
 פרשו אחרת: ויהיו – והם, הדודנלים, היו, חיי –

חייה ושאירותיה של רוסיה, **מאה שנה** – מאות בשנים.

הפוליטיקאים כותבים, שאצל רוסיה כבר היה תיאבון לקונסטנטינופול מזה דורי דורות, אך בגלל שמנה כזאת מכילה עצם קשה כזו, המסכנים האלה שברו את שיניהם ונחנקו עמה.

ותמת – הפנטזיה היפה למרבה הצער מתה. הרב"ש [ר' בונצ'ה שווייג – מחבר הפרודיה, שמתמש בשמו של גיבור אחד הסיפורים מאת י"ל פרץ] אומר שהאותיות **ותמת** הן ראשי תיבות של "מפני שתורכיה ממיתה"²⁹.

די מפרשים אָבער טשטשען אנדערש: **ויהיו** און זיי, **די דארדאנעלען**, זענען געווען **חיי דאָס** לעבען און שטרעבען פון רוסלאנד **מאה שנה** הונדערטער יאָהרען.

די פּאָליטיקער שרעבען, אז ביי רוסלאנד איז שוין פון דור דורות געווען דער אפעטיט צו קאָנסטאנטינאָפּאָל, נאָר מחמת די דאָזיגע פּאַרציע פערמאָגט אזא הארטען ביין ווי די דארדאנעלען, האָבן זיי זיך נעבעך אנגעבראַכען די ציין און זיך דערשטיקט דערמיט.

ותמת. און די שענע פאנטאזיע איז נעבעך אָבגעשטאַרבען, דער רב"ש זאָגט, אז די אותיות **ותמת** מאכען וואָרום טערקע ממיתה"³⁰.

המאבק על המעבר במצרי הדרדנלים והבוספורוס גבה תשלום בהרג רב החל ממלחמת רוסיה-תורכיה בשנים 1887 – 1888, עבור מלחמות הבלקן ואחר כך במלחמת העולם הראשונה. ואילו הפרודיה הנדונה מעבירה את הדיון באופן הומוריסטי לתחום האכילה: רוסיה אינה מסוגלת "לעכל" את בעיית הדרדנלים, היא בבחינת "עצם קשה" עבורה שגורמת לשבירת שיניים ונחנק. הנקודה החשובה כאן היא בכך, שכותב **דער מאַמענט** לא מביע שום הזדהות עם האינטרסים הפוליטיים של מדינתו אלא להפך, הוא מפגין בוז וזלזול.

ד. חוסר אמון בהתנהלות מדינות אירופה וביכולתן להשיג שלום

נראה שמלכתחילה לא תלו בעיתוני היידיש תקוות גדולות ביכולתן של מדינות אירופה להביא לסיום הלחימה. כך, המדור "דער קרומער שפיגעל" שב**דער מאַמענט** מבזה בהומורסקה על ועידת שלום דמיונית את המאמצים הדיפלומטיים בנוגע למלחמה: "המלוכות האירופאיות בוועידה מיוחדת לשלום עיבדו תנאים הומניטריים כמעט סוציאליסטים לבתי החרושת להרג בבלקנים: עבודת המלחמה יכולה להתנהל יום יום, החל משעה 8 עד 1 בצהריים, ומ-3 עד 6 בערב. במקרים מיוחדים אפשר להשתמש בנורמה של יום העבודה האנגלי – מ-8 עד 5 ושעה אחת לארוחת צהרים. ביום ראשון תהיה המלחמה פתוחה מ-12 עד 1 בצהריים, רק שעה אחת יתקוטטו בשמחה וישברו אחד לשני את העצמות מתוך שמחה. בחגאות הגדולות [חגי הנוצרים] תסגר המלחמה לגמרי. החוק של מנוחת השבת עבר באופן מזהיר וכך יוכלו חיילים יהודיים מצבאות סרביה, בולגריה, טורקיה, יוון ומונטנגרו להתאסף בשבת ולהתפלל במניין"³⁰.

גם המדור "טעגליכע גלצכווערטלעך" שבהינט **מפגין חוסר אמון** במנהיגים המנהלים את המלחמה בדבר אי יכולתם להביא להפסקת שפיכות הדמים. האבסורד צועק מרה על המחיר שמשלמים במלחמה עד ההגעה להפסקת הירי והקטל. במברקים המבודחים כביכול משדה הקרב, הפסקת האש היחידה תתרחש רק בין החיילים המתים של שני הצבאות:

סלוניקי. לאחר קרב דמים ליד סלוניקי,
הוחלט בין התורכים והבולגרים ההרוגים על
הפסקת אש.³¹

סאלאָניקי. נאָך אַ בלוטיגער שלאכט בײַ
סאלאָניקי, איז צווישען די טערקישע און
באָלאַרישע הרוגים, געשלאָסען געוואָרען
שטילשטאנד.

בקרבות סביב סלוניקי נהרגו חיילים משני הצדדים, אך סלוניקי העיר נכנעה ללא קרב וללא שפיכות דמים, בעוד היוונים הם אלה שהתעמתו עם העות'מאנים בסלוניקי: סלוניקי הייתה העיר הגדולה ביותר במקדוניה, היוונים וגם הבולגרים רצו לכבוש אותה משום מיקומה האסטרטגי והנמל שלה בים האגאי. האוכלוסיה בעיר הייתה מורכבת ממספר רב של לאומים: יוונים, טורקים, בולגרים, יהודים (כ-80,000 איש מתוך כלל האוכלוסיה של 120,000 איש) ועוד. הנצחונות של צבאות ליגת הבלקן בתראקיה ובמקדוניה והטבעת ספינת הקרב התורכית בנמל סלוניקי על ידי הצי היווני גרמו לירידת המורל של חיל-המצב העות'מאני בעיר. היוונים הציעו תנאים טובים יותר לכניעה מאשר הבולגרים. בתחרות על כיבוש העיר זכו היוונים, בעוד הצבא הבולגרי מגיע לסלוניקי יחד עם כוח סרבי יום לאחר כניעת העות'מאנים ליוונים. למרות שהבולגרים הפסידו במרוץ על סלוניקי, הם עדיין התכוונו להכתיב את דרישותיהם על העיר.³²

בהיננט התבדח אחד הקוראים לגבי אפשרות לכינון השלום שבינתיים לא נראה באופק. לדידו, שיחות השלום גורמות יותר לנזק מאשר לתועלת:

מען זאָגט, אז די אייראָפּעישע מלוכות האָבען
אויפגעהערט צו בעמיהען זיך וועגען א שלום.
איצט איז אַ האָפּנונג, אז די מלחמה וועט
אויפהערען...

אומרים שהמלוכות האירופאיות חדלו להתאמץ
עבור השלום. עכשיו יש תקוה שהמלחמה תפסק...³³

ואכן, אפילו ועידת השלום בלונדון שהבטיחה לשים קץ ללחימה בבלקן, לא הביאה את התוצאות הרצויות. המשא ומתן התמשך, בולגריה שלא קיבלה שטחים במקדוניה הרגישה מקופחת ופתחה, כאמור, ב-29 ביוני 1913 במלחמת הבלקן השניה נגד בנות בריתה מהמלחמה הקודמת. וכך בקריצת עין להתנהלות היהודית האופיינית, התבדח אחד הקוראים של **היננט**:

— ווי עס ווייזט אויס, זיצען אין לאַנדאָנער
פּאָסאַלען-קאָנפּערענץ דורכאויס אידען.
— פון וואנען איז די ראייה?
— ווייל אויף יעדער אסיפה בלזבט בײַ זיי,
אז עס זאָל זײַן נאָך אַניאַספּה...

— כפי שזה נראה בכל זאת יושבים יהודים בוועידת-
השגרירים בלונדון.³⁴
— מהיכן הראייה?
— מפני שבכל אסיפה נקבע אצלם שתתקיים
עוד אסיפה...³⁵

התמשכות השיחות שנבעה משיקולים טריטוריאליים, התקבלה בעיתונות ההומוריסטית היהודית בהבנה, שהרי אצל היהודים על סיעותיהם הרבות קיימות מחלוקות בכל דבר ועניין ואסיפות על גבי אסיפות ובמיוחד בענייני בחירות.

וכך מסביר דער טונקעלער **בדער מאַמענט** את הסיבות לפתיחת המלחמה על זוועותיה הנלוות:

א נאָטע

פון די אייראָפּעאישע מלוכות איבערגעגעבען דורכ'ן
"קרומען שפיגעל" צו דער טערקישער רעגירונג.

הצהרה

מטעם ממלכות אירופה שנשלחה באמצעות
"קרומער שפיגעל" לממשלה התורכית.

געהערטער הער ישמעאל!

דאָס הארץ טהוט אונז זעהר וועהר צו זעהן ווי עס
גיעטן זיך ביי דיר טייכען בלוט, מיר געהען אויס
ממש פון רחמנות אויף דינע טויזענטער קרבנות,
הרוגים און פּערוואונדעטע וואָס וואלגערען זיך יעצט
אויף די פעלדער, וועלדער און מדבריות. באלד, באלד
וועלען נאָך אויסברעכען מלחמות אויפן ים און
טויזענטער וועלען אומקומען אין די טיעפענישען פון
אַבגרונד. מילא זיי, די מלוכה'לעך, וואָס זענען דיר
בעפאלען ווי די הינט און ריטען פון דיר פּאַסענווייז,
זענען טאקי גרויסע פּאַרעס, און א מכה וועלען זיי
די נאָבעל-פּרעמיע פּאַר דעם וועלט-פּריעדען קריגן,
נאָר דו אונזער טייערער ישמעאל, ביזט אויך א
גרויסער טפּש, א עקשן און א גדלן, וואָס אהרט דען
דיר, אז מען וועט פון דיר צורייסען אויף שטיקלעך.
כילעבען, אז דו ווילסט וועלען מיר זיך ארזנלעגען אין
שלום. איין וואונק – און אלע צוררים דינע וועלען
אנטשוויגען ווערען ווי יורקעס הינט! נאָר איין תנאי
וועלען מיר מיט דיר אויסנעהמען: זיך לאָזען פון אונז
צוטיילען. כילעבען וועסט ביי אונז ווערען א לייט.
אונטער אונזער יושר און גערעכטיגקייט וועסטו נאָר
גענעזען ווערען. ראשית וועלען מיר ביי דיר
אַנפיהרען א קאָנסטיטוציע מיט רעפּאַרמען, מיט
פּרעהיטען, וועסטו זיך מחיה זיין און יעדער טערק
וועט זיך לעבען תחת גפנו ותחת תאנתו און עס וועט
זיין שלום על ישמעאל ונאמר אמן.

מיט גרויס יושר

די אייראָפּעאישע מלוכות

אדון ישמעאל הנכבד!

כואב לנו הלב לראות איך נשפכים נהרות דם
אצלכם, אנו מלאי רחמים על אלפי הקורבנות,
ההרוגים והפצועים שלכם, המתגלגלים כעת
בשדות, ביערות ובמדבריות. מיד, מיד תפתחנה
מלחמות ימיות ואלפים יצללו למעמקי תהומות.
מילא המלוכות הקטנות ההן אשר התנפלו עליך
כמו כלבים וקורעים ממך רצועות [של
טריטוריות], הם באמת פגע רע, וקדחת הם יקבלו
פרס נובל לשלום, אבל אתה, ישמעאל היקר שלנו,
גם אתה טיפש גדול, עקשן וגאוותן, מה אכפת לך
שיחתכו ממך חתיכות. בחיי אם תרצה, אנחנו
נסדר את השלום. קריצה אחת – וכל הצוררים
שלך ישתקו כמו כלבים שוטים! רק בתנאי אחד
אנו נקח זאת על עצמנו: הרשה לנו לחלק. בחיי
אתה תהפוך אצלנו לבן-אדם. תחת היושרה
והצדק שלנו אתה רק תחלים. ראשית ננהיג אצלך
חוקה עם רפורמות, עם חופש, תהיה מרוצה וכל
תורכי יחיה תחת גפנו ותחת תאנתו ויהיה שלום על
ישמעאל ונאמר אמן.

ביושר רב

המלוכות האירופיות³⁶

מאחורי תיאורי השקט והאושר שהתורכים יזכו באם יסכימו לחלק את אדמתם בין מדינות הליגה הבלקנית
בפקודת מעצמות אירופה, ברוח הפסוק "וַיִּשָׁבֵב הַיהוָה וַיִּשְׁרָאֵל לְבַטַח אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ" (מלכים א',

פרק ה, פסוק ה), מסתתר חוסר אמון טוטלי ביכולת מעצמות אירופה לשכנע את תורכיה לסגת מעמדותיה ולהסכים לדרישות אויביה תמורת הבטחות שאין להן ולא כלום עם שאיפותיה הלאומיות. בהקשר זה, יחס מיוחד דווקא ברוח טובה מתגלה כלפי מונטנגרו – מדינה זעירה הנמצאת כגדי קטון בין חיות טרף המשחרות לטריטוריות, שנחלה שורה של כישלונות צבאיים ומדיניים. שמחת נצחונם של המונטנגרים בסקוטרי (שקודרה), העיר החשובה ביותר שבצפון אלבניה,³⁷ נמשכה פחות משבועיים משום שה"כוחות הגדולים" (בריטניה, צרפת, גרמניה, רוסיה, אוסטרו-הונגריה ואיטליה) דרשו מהם בתוקף לפנות את האזור לטובת אלבניה, ולכן נאמר בדיחות כי נצחונם כלה כעשן. המונטנגרים גם לא הצליחו צבאית בקוסובו ועוד. על חולשתה של מונטנגרו תחת משטרו של המלך ניקולה פטרוביץ' מעידות מספר בדיחות הלועגות ליכולותיה הצבאיות המועטות:

דער טשערנאָגאַרשער קעניג ניקאָלאַי האָט
ערקלערט, אז ווי נאָר ער נעהמט סקוטארי, אזוי
ענטזאָגט ער זיך פון טראָן; משמעוּת, ער האָט
שוין גאָר פּערלאָרען די האָפּנונג אַנצונעהמען זי...
"טעגליכע גלעכעווערטלעך" מודפסות שתי בדיחות המלגלות על "ניצחונותיהם" של המונטנגרים:
– וואָס זאָגסט דו דערויף, וואָס די מאָנטענערגער
האָבען פאר זייער פּערלאָרען סקוטארי
אונטערגעצונדען די שטאָדט?
– וואָס איז דאָ צו זאָגען? זייער גאנצער נצחון איז
אױעק מיט'ן "רויך".
ניקולה מלך מונטנגרו הכריז, שכאשר הוא כובש את
סקוטרי (היום שקודרה, אלבניה) הוא יוותר על
כתרו; פירוש הדבר, שהוא כבר מזמן זנח את התקוה
לכבוש אותה...³⁸
– מה אתה אומר על זה שהמונטנגרים לפני נטישתם
את סקוטרי הציתו את העיר?
– מה יש כאן להגיד? כל הניצחון שלהם נעלם
בעשן.³⁹

די טשערנאָגאַרער האָבען אַנגענומען סקוטארי מיט
שטורם און האָבען איהר פּערלאָזט 'פּעערליך'.
המונטנגרים כבשו את סקוטרי בסערה ועזבוה
ביאשי.⁴⁰

ה. הזדהות עם הסבל והצער המלווים את המלחמה

במלחמות נהוג לפרסם ידיעות כוזבות המפליגות בגודל הצלחתו של צבאנו בהכנעת צבא האויב. נהוג להגזים באבידותיו של האויב ולהמעט באבידות כוחותינו. הדבר נעשה לצורכי תעמולה וטקטיקה מלחמתית, ומסיבות של גאווה לאומית ורצון לחזק את רוחו של העם בעת המלחמה. וכאן העיתון הצינט יוצא בלעג לדברי הרהב וההגזמה של האיטלקים בתיאור הניצחון שלהם על העות'מאנים במלחמת איטליה-תורכיה:

פון רוים: עס ווערט געמאָלדען אַפּיציעל, אז פון די
70,000 סאָלדאטען, וואָס די טערקען האָבען אין
טריפאָליס, זענען 100,000 געהארגעט געוואָרען און
200,000 גענומען געוואָרען אין געפּענגעניש.
מרומא: נמסר באופן רשמי, כי מ-70,000 החיילים
התורכים שהיו בטרופולי, נהרגו 100,000 ו-200,000
נלקחו בשבי.⁴¹

את התאורים המוגזמים מן הקרבות, שנועדו לעורר בקורא זעם ואף גיחוך על ענייני ההרג והמלחמה שמנהיגי מדינות הביאו על בני עמם, ניתן למצוא בסדרת הבדיחות שכבר הוזכרה לעיל – "מברקים מהמלחמה" ("טעלעגראמעס פון דער מלחמה"):

סאָפּיא. נאָכדעם, ווי מיר האָבען אָהן איין טראָפּען בלוט צו פּערגיסען גענומען קיר-קיליס, איז אונז אַניאומגליק געשהען: עס האָבען זיך אונז אונטערגעגעבען צוואנציג טויזענד טערקען און מיר ווייסען נישט וואָס מיר זאָלען זיי געבען עסען.

סופיה. לאחר שכבשנו ללא הגרת טיפת דם אחת את קיר-קיליס ארע לנו אסון: 20,000 תורכים נכנעו לנו, ואין אנו יודעים מה ניתן להם כעת לאכול.⁴²

התיאור של קרב קירקיליס (Kirkkilise, השם הבולגרי Lozengrad) הוא גרוטסקי במכוון, המספרים של האבידות לתורכים הרבה יותר קטנים, ואילו הבולגרים שנטען שלא הגירו אף טיפת דם ספגו מאות חללים ומספר פצועים גבוה. ברור שאין קרב ללא שפיכות דמים, ואי-התואם וההגזמה כאן והמעבר ממקברי-פתטי (שפיכות דמים) לביתי ויום-יומי (אוכל, יחס הומני לשבויים), הם הגורמים לסיפור הדמים הזה להפוך להומוריסטי משהו.⁴³

ו. המבט היהודי הספציפי על מניעיהם של שליטי המדינות הנלחמות במלחמת הבלקן

בסדרת התפילות ההומוריסטיות שפורסמו בדער מאַמענט, בא לידי ביטוי המבט הספציפי על מניעי הצדדים שנלחמו במלחמות הבלקן. ה"תפילות" כביכול נאמרו בפני רבונו של עולם ע"י שרי המדינות המשתתפות במלחמות, כפי שמובא להלן:

דער שר של מאַנטענערגאָ:	השר של מונטנגרו:
– רבונו של עולם! האר פון דער גאנצער וועלט! מײן פּאָלק האָט געמוזט גרײפּען צום שווערד. עס איז נעבעך ארומגערינגעלט פון אלע זײטען מיט שווערע כלים; עס קען זיך נישט פּרײַ ענטוויקלען, עס לעבט אויף לאסקאווען ברויט, קלעבט נדבות פון די רײכע פעטערס, לעבט פון קצבה, פון פּראָטעקציע דורך זײנע קינדער... דאָס קען דאָך אייביג נישט אזוי זײן. מיר מוזען האָבען א שטיקעל טערק נויטיג ווי לעבען, שוין גענוג צו זײן אונז א פּאָלק ווי א טל-ומטר אין א קליין סידורל. עס ווילט זיך ווערען א פּאָלק מיט פעלקער גלײַך. העלף אונז טאטע אין הימעל! העלף אונז!	– רבונו של עולם! אדון כל העולמים! עמי נאלץ לאחוזי בחרב. הוא מסכן מוקף מכל צדדיו בכלים כבדים; הוא אינו יכול להתפתח באופן חופשי, הוא חי על לחם חסד, מקבץ נדבות מדודים עשירים, חי מקצבה, מפרוטקציה דרך ילדיו... זה לא יכול להימשך לנצח. אנו מוכרחים חתיכת תורכיה היא נחוצה לנו כמו חיים, די להיות עם קטן כטל ומטר בסידור קטן. בא לנו להיות עם ככל העמים. עזור לנו אבינו שבשמים! עזור לנו!

הארמוזים ה"יהודיים" ב"תפילה" זו, כגון "להיות עם ככל העמים", "טל ומטר" מהסידור, לחיות מהצדקה, מאפשרים להעלות סברה, שתחת תיאור מניעיה של מונטנגרו הקטנה להכרזת מלחמה על תורכיה, מוגש לקורא חומר למחשבה על מצבו של עם ישראל: עם מוקף בעמים חזקים שחי מנדבות, מקצבאות ומפרוטקציות, עם שרוצה להיות עם ככל העמים ושואף לטריטוריה משלו. הרי גם היהודים שאפו לקבל חתיכה מהאימפריה העות'מאנית – את ארץ ישראל. פרשנות שכזאת מתחזקת נוכח השוני ב"תפילות" שאר השרים.

דער שר של בולגאריען:**השר של בולגריה:**

– אויך מװן קעניג האָט געמוזט נעהמען דעם שווערד אין האנד. שוין 25 יאָהר, אז ער זיצט אויפן טראָהן און האָט נאָך אלץ מורא פאר זײן אייגענעם שאָטען, דער שאָטען פון מאקעדאָניען שרעקט איהם שטענדיג. יעדער מאקעדאָנישער באנדע-פיהרער קען איהם אראָבווארפען פון בענקעל. דו רבונו של עולם, ביזט דאָך א יודע מחשבות ווייסט דאָך אז מיר האָבען נישט קיין חשק צו מלחמה, נאָר מיר זענען דערצו געצוואונגען, העלף זשע אונז בײַ יעצטיגע שעה.

– גם מלכי נאלץ לאחוז בחרב. כבר 25 שנה שהוא יושב על כיסא המלך ועדיין פוחד מפני צילו. הצל של מקדוניה מפחיד אותו תמיד. כל ראש כנופיה מקדוני יכול להעיף אותו מכסאו. אתה, רבונו של עולם, אתה היודע מחשבות יודע אתה הרי שאין לנו חשק למלחמה, אלא שהוכרחנו אליה, עזור לנו אם כן בשעה זו.

לפי הטקסט הזה, הבולגרים אפוא יוצאים למלחמה עקב פחדו של המלך ממקדוניה, כאשר הסיבה האמיתית הייתה הפוכה (וכאן העוקץ): הרצון של בולגריה לכבוש שטחים במקדוניה ובעיקר את סלוניקי, כדי לאפשר לה גישה ישירה לים התיכון, ואף הרצון לכבוש טריטוריות בתראקיה לכיוון קונסטנטינופול ובכך להגדיל את הממלכה – כדי שתהפוך לבולגריה הגדולה.

דער שר של סערביען:**השר של סרביה:**

– אין א שרעקליכער לאגע געפינט זיך מװן פאָלק, אַננגעקלעמט צווישען פרעמדע מלוכות קען קוים אָטהעמען. פון איין זײט אונגארען פון דער אנדער זײט בולגאריען, פון דער דריטער – טערקײ, פון דער פיערטער באָסניען. עס קען זיך פשוט נישט ריהרען. אלע ווילע פערמאכען פאר איהם די שכנים טהיר און טויער. עס מוז קריגען א שטיקעל פרצען וועג. העלף אונז, גרויסער גאָט, אין אונזער גערעכטיגער מלחמה!

– עמי נמצא במצב נורא, תקוע בין מלוכות זרות, בקושי יכול לנשום. מצד אחד הונגריה, מצד שני בולגריה, מצד שלישי תורכיה, מצד רביעי בוסניה. כך שפשוט לא ניתן לזוז. מדי רגע סוגרים בפניו השכנים דלתות ושערים. אנו חייבים לקבל חתיכת דרך פנויה. עזור לנו, אלוהים הגדול, במלחמתנו הצודקת!

סרביה שאפה להגמוניה איזורית בבלקן, סרביה ומונטנגרו חלמו להקים מחדש את אימפריית הסלבים הדרומיים. סרביה רצתה להגדיל את שטחה ובעיקר לקבל גישה לים התיכון על ידי כיבוש שטחים באלבניה, במקדוניה ובקוסובו שהיו תחת הכיבוש העות'מאני. בולגריה אף היא רצתה להיות בעלת ההגמוניה הבלקנית, ועוינות רבה שררה בין שני כוחות אלה שבאה לידי ביטוי במלחמת הבלקן השניה. הבסיס ההומוריסטי בתפילת הסרבים הוא בהצגת אמונתם בצדקת מלחמתם, כאשר מדובר ברצונם הגלוי לכבוש טריטוריות של עמים שכנים.⁴⁴

דער שר של יון (גריכענלאנד):

– גרויסער גאָט! מײַן פּאָלק זוכט שוין זײַט צעהנדליגע
יאָהרען צו פּעראַייניגען זיך מיט זײַנע ברידער, וואָס
שמאכטען און זיפצען אונטער דעם טערקישען יאָך. מיר
העלענער זענען דאָך עפעס דאָס עלטסטע און קולטורעלטסטע
פּאָלק געווען; יעצט מוזען מיר אומוואַנדערען צווישען
פּרעמדע פעלקער, זײַן צוריסען און צופיצעלט. העלף אונז,
העלף אונז, גאָט אין הימעל!

השר של יון:

– אלוה גדול! עמי מחפש כבר עשרות
בשנים להתאחד עם אחיו, התשושים
והנאנקים תחת העול התורכי. אנו
ההלנים הרי אנו היינו העם העתיק
והמתורבת ביותר; כעת נאלצים אנו
לנדוד בין עמים זרים, להיות עניים
ומושפלים. עזור לנו, עזור לנו, אלוהים
שבשמים!

מטרתה העיקרית של יון במלחמה זו הייתה כיבוש סלוניקי שבדרום מקדוניה, וכיבוש יאנינה שבדרום אלבניה. יון השתלטה על הגזרה הימית של המלחמה, כשהיא כובשת איים אסטרטגיים בים האגאי ומטילה מצור על יציאת ספינות עות'מאניות מאיסטנבול לים האגאי וסוגרת את הדרדנלים בפני הספינות העות'מאניות. הצי היווני במלחמה זו אף סייע לתנועות כוחות צבאות הליגה הבלקנית לכוון אלבניה.⁴⁵ העוקץ כאן, תוך כדי קריצה למצבו של עם ישראל ("העם העתיק והמתורבת ביותר" שנאלץ "לנדוד בין עמים זרים"), הוא שבפועל לעם היווני הייתה טריטוריה משלו ומטרתו במלחמה זו הייתה הרחבת הגבולות.

דער שר של תוגרמא (טערקײַ):

– אלמעכטיגער בורא! קוק אליין און זעה מײַן צער! זײַט
הונדערט יאָהר אז מען האלט אין איין רײַסען פליקען און
צופען שטיקער פון מיר, איך בין שוין געבליבען ווי א
אַבגעפליקטער הענדיל, קוים-קוים וואָס איך זשיפע. קומען
יעצט די קליינע וועוירקלעך און ווילען פון מיר אינגאנצען
מאכען תחת חרב. וואָס ווילען זיי פון מיר? איך האָב זיי
דאכט זיך אלעמען נאָכגעגעבען: א קאָנסטיטוציע,
רעפּאָרמען, פּרעהײַטען... דו גרויסער אל רחום וחנון, זעה
מײַן פּײַן. אל תשליכנו לעת זקנה, ככלות כוחנו אל תעזבנו!

השר של תורכיה:

– בורא כל יכול! ראה בעצמך את צערי!
כבר מאה שנים שלא חדלים לקרוע,
לתלוש ולמרוט חתיכות ממני, אני נהיתי
כמו עוף מרוט, כמעט כמעט ואני נחנק.
באים כעת סנאים קטנים ורוצים לשימני
תחת חרב. מה הם רוצים ממני? אני הרי
נכנעתי להם: חוקה, רפורמות, חופש...
אתה אל גדול רחום וחנון, ראה את כאבי.
אל תשליכנו לעת זקנה, ככלות כוחנו אל
תעזבנו!⁴⁶

דער טונקעלער לועג לאימפריה העות'מאנית שנבנתה על ידי כיבושים נרחבים ברחבי אירופה ואסיה ומציגה עצמה כקוזאק הנגזל. ההומור כאן מבוסס על אי-התואם בתאורה של האימפריה העות'מאנית רבת העוצמה, שהיא כעוף מרוט, ובבחינתה על כי ממלכות קטנות המשוות לסנאים קטנים, נוגסות ממנו חתיכות (טריטוריות). הקורא בוודאי ידע את עוצמתה האמיתית של האימפריה העות'מאנית, אפילו בשלבי התפוררותה. שימוש השר התורכי במילות התפילה היהודית, "אל תשליכנו לעת זקנה, ככלות כוחנו אל תעזבנו", מחדד את האפקט הקומי.

סיכום

במאמר זה נסקרו התגובות ההומוריסטיות בעיתוני היידיש בוורשה, באותה עת חלק מרוסיה הצארית, **הזנט** ו**דער מאַמענט**, ביחס לאספקטים אחדים הנוגעים לשלוש המלחמות כנגד האימפריה העות'מאנית בשנים 1911–1913. בין שני מדורי ההומור הללו יש הבדל עקרוני: "די טעגלעכע גלצכווערטלעך" שבעיתון **הזנט**, בו הודפסו בדיחות וחידודי לשון בסגנון עממי שנשלחו ברובן על ידי קוראי העיתון ומיעוטם על ידי עובדי המערכת, ו"דער קרומער שפיגעל" שב**דער מאַמענט**, שנערך ע"י דער טונקעלער, שנחשב לאחד המעולים בשטח ההומור ביידיש באותה עת.⁴⁷ היותו עורך המדור גרמה לכך שגם החומרים של כותבים נוספים שהודפסו במדור היו ברמה יחסית גבוהה. כתוצאה מכך, לפנינו מנעד די רחב של תגובות בציבוריות היהודית באימפריה הרוסית: החל מבדיחות עממיות ואנקדוטות פשוטות ועד לז'אנרים ספרותיים מפותחים יותר כגון הומורסקה, פרודיה ופיליטון. מהדוגמאות שהובאו לעיל למדנו, שלצד מאפייני ההומור הסטנדרטיים, כגון **הומור שחור** ("לחסוך בדם" מפורש כהרג ילדים; שלום יכול להיעשות במלחמה רק בין המתים), **גרוטסקה** (תיאור מוגזם של זוועות המלחמה), **סאטירה עוקצנית** (חולשתו של מלך מונטנגרו) ועוד, יש לציין מאפיינים ייחודיים כמו **משחקי מילים ביידיש** (געוויינט-געוויינט [התגוררו-בכו]), האות יוד – יהודי ביידיש) ו**הומור עצמי**. כפי שטען פרויד, "היהודים יודעים להכיר במגרעותיהם האמתיות ויודעים גם להבחין בינן לבין תכונותיהם החיוביות. החלק הביקורתי באדם הנלעג יוצר את הגורם להומור ולצחוק. לא ברור אם יש עמים רבים המסוגלים להתבדח על חסרונותיהם. התכונה הזאת של לקיחת עצמך כיחיד או קבוצה, כאובייקט לצחוק, מרובה מאד בתהליכי התמודדות ושחרור: על-ידי היכולת לצחוק על עצמך, אתה רוכש את המיומנות לגבור על קשייך ולשלוט בהם."⁴⁸ אך לא היכולת להומור עצמי מגדירה את עצם ההומור היהודי אלא, לפי החוקר יחיאל שיינטוך, הזיקה שבין הניסוח ההומוריסטי לבין הספרות היהודית בעברית וביידיש לדורותיה וצורותיה, אורח החיים היהודי והווי הקהילה היהודית.⁴⁹ לעיתים גורמת הזיקה הזו להיווצרות הומור קרתני, שבו מפרשים הכותבים אירועים מסובכים בקווים פשוטים למדי ובמושגי העולם היהודי הפרובינציאלי. עם זאת, לא באנו לשפוט את רמת ההתמצאות של בעלי הכתיבה ההומוריסטית ביידיש במלחמות הבלקן ששינו ללא היכר את פני האיזורים בהם הן התרחשו, אלא ביקשנו להציג את ההתרחשויות הן מפרספקטיבה ייחודית בה רווי השימוש בפסוקים מהתנ"ך והסידור, בפלפול מעין הפלפול התלמודי, בחיקויים פרודיים בסגנון הספר הנפוץ "צאינה וראינה", בתיאורי העמים והארגונים הנוכריים שמזכירים את ההתנהגות הטיפוסית של הקהילה היהודית, בתפילות הפרודיות על בסיס התפילות היהודיות. ייחודיות המאפיינים הללו כמרכיבי חובה של ההומור היהודי אינה מוטלת בספק, אך חשיבותם עולה שבעתיים נוכח חידוד ההבנה שהם משדרים באופן מקורי את שאלות הקיום שהטרידו את יהודי האימפריה הרוסית באותה עת, ערב מלחמת העולם הראשונה: על מצבם העגום כאזרחים, על הנאמנות למדינה "המארכת", על ההזדהות עם בני עמם ועם קרבנות המלחמה באשר הם, על הציונות ועצם התנועה לשחרור לאומי, על הקשר בין עם לטריטוריה, על התנהלות העמים "הגדולים" מול המיעוטים ועוד.

מקורות

דוד אשכנזי, "גיוס יהודים באסתנבול לצבא העות'מאני בשנים 1909 – 1910, בראי העיתון 'איל טיימפון'", **פעמים** 106-105 (תשס"ו), 181–218.

חני ברקת-גלנצרי, **היומון ביידיש דער מאַמענט (1910–1939)**, ירושלים: מפעל דב סדן והאוניברסיטה העברית, 2018.

דרור זאבי ובני מוריס, לילה ללא סוף, השמדת הקהילות הנוצריות בטורקיה 1894–1924, תל-אביב: עם עובד, תשפ"א.

אהוד טולידאנו, מבוא לתולדות האימפריה העות'מאנית, תל-אביב: משרד הבטחון, 1985.
דער טונקעלער (יוסף טונקל), ספר ההומורסקות והפרודיות הספרותיות ביידיש, עורך: יחיאל שיינטוך, מאגנס, ירושלים 1990.

ברנרד לואיס, המזרח התיכון, אלפיים שנות היסטוריה מעליית הנצרות עד ימינו, תל-אביב: עם עובד ומשרד הביטחון, 2002.

יעקב מרקוביצקי, בכף הקלע של הנאמנויות, בני היישוב בצבא התורכי 1908–1918, רמת-אפעל: המרכז לתולדות כוח המגן ההגנה, תשנ"ה.

חיים פינקעלשטיין, הינט: א צייטונג בני יידן, תרס"ח-תרצ"ט, 1908–1939, תל-אביב: פארלאג י.ל. פרץ, 1978.

זיגמונד פרויד, הבדיחה ויחסה ללא מודע, תל-אביב: רסלינג, 2007.
יוסף קונפורטי, להפוך לבולגרים: יהדות בולגריה בשנים 1878–1918, ירושלים: מכון בן-צבי והאוניברסיטה העברית, תש"פ.

יחיאל שיינטוך, החוש השביעי, ספרות ההומור ביידיש ובעברית, ירושלים: מפעל דב סדן והאוניברסיטה העברית, 2020.

"סיפור חייו של בן כרמי אייזנברג ז"ל הקצין העברי הראשון בצבא העות'מאני-תורכי", אתר האינטרנט "חיים של אחרים: ביוגרפיות וסיפורי חיים":

<http://www.lifestories2.info/2020/10/31/%D7%A1%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%A8-%D7%97%D7%99%D7%99%D7%95-%D7%A9%D7%9C-%D7%91%D7%9F-%D7%9B%D7%A8%D7%9E%D7%99-%D7%90%D7%99%D7%99%D7%96%D7%A0%D7%91%D7%A8%D7%92-%D7%96%D7%9C-%D7%94%D7%A7%D7%A6%D7%99>

Beehler, William Henry. **The History of the Italian-Turkish War, September 29, 1911, to October 18, 1912.** Harvard: Harvard University Press, 2008 [reprint of 1913].

Churchill, Winston. **The World Crisis, 1911-1918.** London: Thornton Butterworth, 1931.

Erickson, Edward J. **Defeat in Detail: The Ottoman Army in Balkans, 1912–1913.** London: Greenwood Publishing Group, 2003.

Hall, Richard C. **The Balkan Wars 1912–1913: Prelude to the First World War.** London and New York: Routledge, 2000.

Howard, Harry N. "The Balkan Wars in Perspective: Their Significance for Turkey", **Balkan Studies** 3,2 (1962), 267–276.

Jowett, Philip S. **Armies of the Balkan Wars 1912–13: The Priming Charge for the Great War.** London: Bloomsbury Publishing, 2011.

Michail, Eugene. "The Balkan Wars in Western Historiography, 1912–2012". **The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory**, ed. by Katrin Boeckh & Sabine Rutar. Springer International Publishing, 2017, 319–340.

Schurman, Jacob Gould. **The Balkan Wars 1912–1913**. London: Humphrey Milford Oxford University Press, 1914.

Shotwell, James T. and Francis Deák. **Turkey at the Straits: A Short History**. New York: The Macmillan Company, 1940.

Simons, Geoff. **Libya and the West: From Independence to Lockerbie**. Oxford: Centre for Libyan Studies, 2003.

---

¹ למחקרים על מלחמות הבלקן ראה: James T. Shotwell and Francis Deak, **Turkey at the Straits, Short History 1898 – 1972**. New-York: The Macmillan Company, 1940; Jacob Gould Schurman, **The Balkan Wars 1912 – 1913**. London: Humphrey Milford Oxford University Press, 1914; Eugene Michail, "The Balkan Wars in Western Historiography, 1912 – 2012", **The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory**. Springer International Publishing, 2017, 319–340; Howard, Harry N. "The Balkan Wars in Perspective: Their Significance for Turkey", **Balkan Studies** 3.2 (1962), 267–276; Edward J. Erickson, **Defeat in Detail: The Ottoman Army in Balkans 1912 – 1913**, Greenwood Publishing Group, 2003; Winston Churchill, **The World Crisis 1911 – 1918**. Thornton Butterworth, 1931.

² על המלחמה האיטלקית-עות'מאנית בשנים 1911-12, ראה: William Henry Beehler, **The History of the Italian-Turkish War, September 29, 1911, to October 18, 1912**. Harvard: Harvard University Press, 2008.

³ על הסכסוך במיצרי הדרדנלים, ראו Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912–1913: Prelude to the First World War*, London: Routledge, 2000, 64 – 65.

⁴ רוסיה שגילתה עניין רב ביותר במעבר במיצרי הדרדנלים והבוספורוס שהיו בשליטת האימפריה העות'מאנית, היא זו שיזמה את הקמת הליגה הבלקנית. היוזמה באה מתוך חשש מהשתלטות אוסטרו-הונגריה ואיטליה על שטחי הבלקן המוחזקים בידי העות'מאנים. בפברואר 1912 נחתם ההסכם בין סרביה לבולגריה, הידוע כ"ברית הבלקנית", ותוך זמן קצר הצטרפו אליו יוון ומונטנגרו. ראו יוסף קונפורטי, **להפוך לבולגרים: יהדות בולגריה בשנים 1878 – 1918**, ירושלים: מכון בן-צבי והאוניברסיטה העברית, תש"פ, 32.

⁵ ראו: Hall, *The Balkan Wars*, 101–102.

⁶ ברנרד לואיס, **המזרח התיכון, אלפיים שנות היסטוריה מעליית הנצרות עד ימינו**. תל-אביב: עם עובד ומשרד הביטחון, 2002, 284; Hall, *The Balkan Wars*, 101-102, 123-129; קונפורטי, **להפוך לבולגרים**, 32; דרור זאבי ובני מוריס, **לילה ללא סוף, השמדת הקהילות הנוצריות בטורקיה 1894–1924**. תל-אביב: עם עובד, תשפ"א, 15.

⁷ אודות העיתוננים הללו, ראה: חיים פינקעלשטיין, **הינט א צצטונג בן יידן תרס"ח – תרצ"ט 1908 – 1939**, תל-אביב: פארלאג י.ל. פרץ, 1978; חני ברקת-גלנצר, **היומון ביידיש דער מאַמענט (1910 – 1939)**. ירושלים: מפעל דב סדן והאוניברסיטה העברית, 2018.

⁸ שמואל יעקב יצקאן (1874–1936) – מו"ל, עיתונאי, עורך, מהדמויות המרכזיות בעיתונות היידיש ברוסיה, פולין וצרפת בעשורים הראשונים של המאה ה-20. כפעיל ציוני וחסיד נאמן של הרצל שאף להפוך את הינט לשופר במאבק לתחייה לאומית יהודית.

⁹ א. אלמי (אליהו-חיים שָפס, 1892–1963) – עיתונאי, סופר, מבקר ספרות. אלמי החל את הקריירה העיתונאית שלו במגוון עיתוני יידיש בפולין, היה חבר מערכת **דער מאַמענט**. לאחר הגירתו לארה"ב ב-1912 המשיך לפרסם ברוב עיתוני היידיש שם, כולל העיתון ההומוריסטי **דער גרויסער קונדס**.

¹⁰ דער טונקעלער (יוסף טונקל, 1881–1949) – סופר, משורר, קריקטוריסט. דער טונקעלער היה וחבר מערכת **דער מאַמענט**, שם ערך את המדור ההומוריסטי "דער קרומער שפיגעל", עם הפסקה בזמן מלחה"ע ה-1, עד 1939. דער טונקעלער ערך כתבי עת רבים וחיבר יותר משלושים ספרים כולל אוספים של מיטב כתביו ההומוריסטיים שליו באיורים ובהם סאטירות, מחזות, פיליטונים, הומורסקות ופרודיות. בתחילת מלחה"ע ה-2 הגיע כפליט לניו יורק, שם בילה את שארית חייו עד מותו בשנת 1949.

¹¹ דער טונקעלער, "מיינונגען וועגען דער טערקיש-איטאליענישער קריג", **דער מאַמענט**, 20 באוקטובר 1911, 5.

¹² מ. ווייצבליט, "מלחמה-וויצען", **הינט**, 17 בנובמבר 1911, 4. הציטוטים ביידיש הובאו מכאן והלאה בעיקר בכתב המקורי עם תיקונים קטנים לצורך שיפור ההבנה.

¹³ ז. קוניצא, "א גוטער בנשפיעל", **הינט**, 11 באוקטובר 1912, 4.

¹⁴ ד. קאצענעלסאָן, "אידישע זכויות", **הינט**, 10 בינואר 1913, 4.

¹⁵ קונפורטי, **להפוך לבולגרים**, 296 – 298. לפי קונפורטי, על מצבם העגום של יהודי סופיה באפריל 1913 דיווח לרוסיה ליאון טרוצקי, שנשלח ככתב עיתון נפוץ מקייב כדי לסקר את המלחמה.

¹⁶ בין החיילים היהודים בצבא העות'מאני היו בן כרמי איזנברג, אבשלום גיסין, גרשון בלום וצבי שפירא. בן כרמי יליד נס-ציונה אף הגיע לקצונה ושירת כקצין במלחמות הבלקן ולאחר מכן במלחמת העולם הראשונה, בה מצא את מותו במחנה שבויים ברוסיה. ראה באתר "חיים של אחרים": סיפור-חייו של בן כרמי-איזנברג-זל/Lifestories2info; יעקב מרקוביץקי, **בכף הקלע של הנאמנויות, בני היישוב בצבא התורכי 1908 – 1918**. רמת-אפעל: המרכז לתולדות כוח המגן ההגנה, תשנ"ה, 9 – 11, 34. בעיתון "איל טיימפ" בשפת הלדינו מה-17 בנובמבר 1909 מוזכרת התערבותו של הוויזר הגדול למען קיומן של מצוות הדת. במזכר למשרד הדתות הוא הורה על מינוי רבנים צבאיים לחטיבות ששרתים בהן חיילים יהודים. כמו כן הוא הורה לאפשר לחיילים לקיים את החגים שלהם ולספק להם מזון כשר. ראה דוד אשכנזי, "גיוס יהודים באסתנבול לצבא העות'מאני בשנים 1909 – 1910, בראי העיתון 'איל טיימפ'", **פעמים** 106-105 (תשס"ו), 181 - 218.

¹⁷ דער טונקעלער, "פאר'ן רבונו של עולם", **דער מאַמענט**, 8 בנובמבר 1912, 3.

¹⁸ א. שפיגלמן, "שמועסען", **דער מאַמענט**, 22 בנובמבר 1912, 3.

¹⁹ על טבח טריפולי ב-1911, ראה: Geoff Simons, **Libya and the West: From Independence to Lockerbie**. Oxford: Centre for Libyan Studies, 2003, 7.

²⁰ מ' ווייצבליט, "הומאניטאריזם", **הינט**, 17 בנובמבר 1911, 4.

²¹ פ.ד. האַפער, "פעדער שפריצען", **דער מאַמענט**, 8 בנובמבר 1912, 3.

²² על קרב אדריאנופול, ראו: Hall, **The Balkan Wars**, 35-44, 86-90; דרור זאבי ובני מוריס, **לילה ללא סוף**, 156.

²³ ליגנערֶאָוויטש, "א טעלעגראמע פון אנאייגענעם קאַרעספּאַנדענט", **הינט**, 1 בנובמבר 1912, 4.

²⁴ דער טונקעלער, "בולגאריען זיעגט/ דער טערק זיעגט", **דער מאַמענט**, 1 בנובמבר 1912,

²⁵ דער טונקעלער, "א שווערער עקזאמען", **דער מאַמענט**, 22 בנובמבר 1912, 3.

²⁶ Hall, **The Balkan Wars**, 136; זאבי ומוריס, **לילה ללא סוף**, 156.

²⁷ Hall, **The Balkan Wars**, 64 – 65.

²⁸ א. האַך, "די דארדאנעלען", **דער מאַמענט**, 16 באוגוסט 1912, 4.

²⁹ באַנטשע, "דזשטש-חומש", **דער מאַמענט**, 29 באוקטובר 1915, 4.

³⁰ ליפמאן, "אויפען פריעדענס-קאַנפערענץ", **דער מאַמענט**, 18 באוקטובר 1912, 4.

³¹ י. בלאַך, "טעלעגראמען פון מלחמה-פעלד", **הינט**, 22 בנובמבר 1912, 5.

³² Hall, **The Balkan Wars**, 61 – 63

³³ מ.ד. האַפער, "גוטע האַפנונגען", **הינט**, 14 בפברואר 1913, 5.

³⁴ כנס השגרירים: ב-16 בדצמבר 1912 התכנסו בלונדון נציגי המדינות הנלחמות, אולם הוועידה שניה שנערכה במקביל, הייתה חשובה יותר, היא נקראה "כינוס השגרירים של ששת הכוחות הגדולים" (Reunion of the six Great Powers), ועידת השגרירים התפתחה מדאגת "הכוחות הגדולים" מכך שמלחמת הבלקן עלולה להצית מלחמה אירופית גדולה. הוועידה שנפתחה בדצמבר 1912 הגיע לידי חתימת הסכם השלום רק במאי 1913, וזאת עקב דרישת נציגי הליגה הבלקנית לויתר של העות'מאנים על הטריטוריות האירופיות שלהם הנמצאות ממערב לקווי קטלזאדה, דבר שלא היה מקובל על העות'מאנים. אי ההסכמות בין הצדדים גרמו להימשכות השיחות למשך של כשישה חודשים. באמצע מאי הפך מצב הבולגרים נואש, תחושת חוסר הביטחון שלהם בדבר פטרונות הרוסים, לגבי סיפוח מקדוניה, גרם להם לבקש פתרון מהיר של השיחות בלונדון, כך שיוכלו להעביר את כוחותיהם מתראקיה למקדוניה, שם יוכלו להכתיב את דרישותיהם. היוונים והסרבים השוו את השיחות בכוונה כדי לחזק את עמדות ההגנה שלהם במקדוניה ובסלוניקי. לבסוף לחץ של "הכוחות הגדולים" על נציגי הליגה הבלקנית הניב את חתימת חוזה השלום של לונדון ב-

30 במאי 1913. Hall, *The Balkan Wars*, 70-79, 97-108.

³⁵ ז. קוניצא, ללא כותרת, **הַיְנֵט**, 9 במאי 1913, 5.

³⁶ ד., "א נאָטע", **דער מאמענט**, 1 בנובמבר 1912, 4.

³⁷ תקיפת הצבא המונטגומרי על סקוטרי החלה ב-9 באוקטובר 1912. הכוחות הקיפו את העיר וניסו לפרוץ מספר פעמים, אך נתקלו בהתנגדות עזה של הצבא העות'מאני. ב-18 בנובמבר לאור בקשתה של מונטנגרו הצטרפו כוחות סרביים כדי לעזור לסגור את כיתור העיר. בפברואר 1913 נשלחו שוב כוחות סרביים מצויידים בתותחים משוכללים. את הפיקוד על הקרב נטל על עצמו הגנרל הסרבי בויוביץ' (General Bojovich). למרות התגבורת והחלפת הפיקוד, נכשלו נסיונות הכיבוש פעם אחר פעם. בוועידת השגרירים בלונדון דרשו "הכוחות הגדולים" את הפסקת המצור על סקוטרי, אך המונטנגרים סרבו. ב-10 באפריל 1913 עזבו הכוחות הסרביים את סקוטרי כשהם מותירים את הארטילריה שלהם למונטנגרים. ללא בני בריתם המשיכו המונטנגרים במצור וב-22 באפריל נכנעו המגינים למונטנגרים. המגינים היו מותשים מאחר שאזלו המזון והתחמושת בקרב הנצורים. בלחץ מדינות אירופה הבין המלך ניקולה כי מונטנגרו לא יכולה להחזיק בסקוטרי, הוא נכנע והסכים למסור את סקוטרי לידי משלחת של "הכוחות

הגדולים". Hall, *The Balkan Wars*, 56-57, 91-95.

³⁸ מ"ד האָפּער, "אויף זיכער", **הַיְנֵט**, 18 באפריל 1913, 5.

³⁹ אברהם געלמאן, "רויך", **הַיְנֵט**, 16 במאי 1913, 5.

⁴⁰ ללא כותרת, שם.

⁴¹ מ. ווייצבלוט, "מלחמה וויצען". **הַיְנֵט**, 17 בנובמבר 1911, 4.

⁴² ז. קוניצא, "טעלעגראַמעס פֿון דער מלחמה", **הַיְנֵט**, 8 בנובמבר 1912, 4.

⁴³ קיר-קיליס הוא שם עיר במחוז אדריאנופול שהיה תחת שלטון תורכיה, שם התנהל קרב ב-24 באוקטובר 1912 בין צבאות בולגריה לצבא התורכי. כתוצאה מקרב זה נהרגו ונפצעו 1,500 חיילים, ונלקחו כ-3,000 שבויים. מקרב הצבא הבולגרי נהרגו 887 ונפצעו 4,034 חיילים. Hall, *The Balkan Wars*, 26-28.

⁴⁴ Hall, *The Balkan Wars*, 64 – 65.

Hall, *The Balkan Wars*, 64 – 66.⁴⁵

⁴⁶ דער טונקעלער, "פארן רבונו של עולם", *דער מאַמענט*, 8 בנובמבר 1912, 3.

⁴⁷ מלבד כתיבתו העיתונאית, דער טונקעלער הופיע בערבי קריאה והומור ברחבי פולין ורוסיה. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה הוא עזב את ורשה ושהה בעיר הולדתו בוברויסק, לאחר מכן עבר לקייב ולאודסה, שם פרסם במספר כתבי-עת וכן הוציא לאור שבועון הומוריסטי בשם "דער אשמדאיי". בתחילת 1920 חזר לוורשה ונרתם חזרה לעריכת המדור "דער קרומער שפיגעל" ב*דער מאַמענט*. בתקופה בין המלחמות פירסם למעלה מ-30 ספרים בהסתמך על החומרים שפרסם במדורו "דער קרומער שפיגעל". הוא כתב הומורסקות ופרודיות ספרותיות ותרגם ועיבד משפות שונות ספרי ילדים ומבוגרים, כגון ספרו של וילהלם בוש "עלילות מקס ומוריץ" (בתרגומו ליידיש "מוטל ונטל"). הוא גם חיבר מערכונים תיאטרוניים וכתב עבור תיאטרון "אזאזעל" הוורשאי, התיאטרון הקאמרי בלודז' (בתיאטרון זה הופיעו דז'יגאן ושומאכר) ותיאטרון "סמבטיון" מווילנה שהגיע לוורשה וכלל ברפרטואר שלו מערכונים מאת דער טונקעלער. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה ברח לבלגיה ומשם הגיע לניו-יורק בשנת 1941. בניו-יורק כתב לעיתון *פאָרווערטס*. ראו: דער טונקעלער, *ספר ההומורסקות והפרודיות הספרותיות ביידיש*, 16–68.

⁴⁸ זיגמונד פרויד, *הבדיחה ויחסה ללא מודע*, תל-אביב: רסלינג, 2007, 139.

⁴⁹ יחיאל שיינטוך, *החוש השביעי, ספרות ההומור ביידיש ובעברית*. ירושלים: מפעל דב סדן והאוניברסיטה העברית, 2020, 23 - 28.